

ASPECTS OF ADJECTIVAL INFLECTION IN PSALMS SINCE 16th TILL 18th CENTURY

Magdalena Iurescu

PhD Student, "Ștefan cel Mare" University of Suceava

Abstract: The beginnings of old literary Romanian can be found in the translations of religious texts in 16th century. Our scholars have paid great attention to „the Book of Psalms”, which was printed in numerous versions. The first writings in Romanian language are the „Maramureș Texts”, most of them Psalms; Coresi deacon also printed three versions of Psalms in the second half of the 16th century; in the 17th century Dosoftei metropolitan versified the Psalms of David. Even after the „Bible” was translated and printed integrally, numerous versions continued to appear, more or less inspired from the translation of „Bucharest Bible”. This paper proposes to notice the changes of adjectival inflexion in the most important versions of Psalms, translated in the 16th century till the 18th century. The study takes into consideration the following aspects: the modifications that occur in the adjectival inflexion, the classification of adjectives into flexional groups, the flexional behaviour of periphrastic adjectives, the morphological and stylistic means of expression of comparison and intensity, but also the attachment of the definite article and the context in which it appears. Regarding the flexional groups of adjectives, we will use the classification proposed by C. Dimitriu in „Tratat de gramatică a limbii române”, classification that realizes a complex description of adjectival inflexion. Certain subclasses, as the „sagace” or „instantaneu” type, cannot be found in old age texts because they comprise neologisms. It is also possible that other subclasses that belong to the older vocabulary not to be found or some forms in the paradigm of certain adjectives not to appear in these texts. The grammatical category of comparison is formed by a series of adverbial morphemes that express graduation. Although, other means that belong to all levels of language can mark intensity. We believe it is necessary to take into consideration these means too, for their expressive values. The flexional behavior of periphrastic adjectives is interesting too because these can be comprised within different flexional classes, according to the elements that compose them. Last but not least, we will take into consideration the context in which the definite article is attached to adjectives.

Keywords: adjectival inflexion, flexional groups, periphrastic adjectives, the attachment of the definit article, Psalms since 16th century till 18th century.

Începuturile limbii române literare pot fi căutate în traducerile textelor religioase din secolul al XVI-lea. *Cartea psalmilor* s-a bucurat de o atenție deosebită din partea cărturarilor noștri. Primele scrieri în limba română sunt textele maramureșene, în mare parte psaltiri; diaconul Coresi a tipărit și el trei versiuni ale Psalmilor în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea; în secolul al XVII-lea, mitropolitul Dosoftei a versificat Psalmii lui David. Chiar și după ce a fost tradusă și tipărită *Biblia* integral, au continuat să apară numeroase versiuni ale acestei cărți, mai mult sau mai puțin inspirate din textul *Bibliei* de la București. Lucrarea de față își propune să urmărească transformările pe care le-a suferit flexiunea adjectivală în cele mai importante psaltiri traduse între secolele al XVI-lea și al XVIII-lea. În studiul pe care îl vom realiza, vom ține seama de următoarele aspecte: modificările ce au loc în sistemul desinențial, repartizarea adjectivelor în clase flexionare, comportamentul flexionar al adjectivelor perifrastice, modalitățile morfologice și stilistice de exprimare a comparației și intensității, precum și flectivul determinării și contextul în care apare.

Un prim aspect ce vizează comportamentul flexionar al adjectivelor privește repartiția acestora în clase flexionare¹ și comportamentul lor desinențial. La clasa adjectivelor cu cinci forme flexionare², nu s-a constatat prezența formelor de masculin și feminin plural (genitiv-dativ). Interesul se concentrează asupra desinenței de masculin singular (toate cazurile), care apare atât ca **-o**, cât și ca **-u**. În textele din secolul al XVI-lea, se utilizează în mod egal ambele forme: „Cură păcatul meu, că *multue*.”(PS 24/11), „Deșchise piatră în pustinie și adăpă ei ca în fărăfundu *multu*.”(PS 77/15); „Deșchise piatră în pustie și adăpă-i ca den fără-fund *multo*.”(CP 77/18), „Cînd hrăneaște-i plătire *multo*.”(CP 18/12). În textele din secolul al XVII-lea, desinența **-o** ia locul desinenței **-u**, aceasta din urmă apărând foarte rar: „Că de folosul de om este *puținø* spori.”(D 59/34), „Pentru numele Tău, Doamne, și iartă păcatului meu, pentru că *multø*eastē.” (Ms. 45 24/12), „Pentru numele Tău, Doamne, curățește păcatul meu, că eastē *multø*.”(Ms. 4389

¹ Vom utiliza clasificarea propusă de C. Dimitriu în *Tratat de gramatică a limbii române, clasificare ce ține seama de numărul de aspecte opozabile, omonimiile stabilite în cadrul aspectelor opozabile și mărcile (desinențele și flectivele complexe) pentru gen, număr și caz la adjective aflate la gradul pozitiv, nearticulat. Menționăm că nu se întâlnesc în corpusul de texte următoarele tipuri: muntean, lălău și greoi, care fac parte din vocabularul mai vechi, precum și tipurile neologice instantaneu și sagace. Cf. Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a limbii române, Editura Institutul European, Iași, 1999, p. 216 ș. urm.**

² *Adjectivele de tipul anumit au ca trăsătură distinctivă desinența -or la masculin și feminin plural (genitiv-dativ). Cf. ibidem, p. 216 passim.*

24/11); „și iartă păcatul meu pentru că *multu* easte.”(B 24/12). În textele din secolul al XVIII-lea, se utilizează exclusiv desinența *-o*: „Pentru numele Tău, Doamne, Te vei milostivi spre păcatul meu, că *multo* easte.”(V 24/11), „curățește păcatul meu, că *multo* easte.” (BBl. 24/12). Celelalte desinențe sunt similare celor din limba actuală: *multă* (PS 5/12, CP 32/16, D 6/24, B 32/16, V 18/12, BBl. 34/17); *mulți* (PS 21/13, CP 21/12, B 21/12, Ms. 45 21/12, V 21/13, BBl. 21/12); *multe* (PS 17/17, CP 17/19, D 103/107, B 17/19, V 17/17, BBl. 17/19).

La clasa adjectivelor cu patru forme³, cele mai prezente sunt adjectivele din subsubclasa tipului *bun*, la polul opus situându-se cele din subsubclasele *frumușel* și *acru*. Ca și în cazul adjectivelor cu cinci forme flexionare, la subsubclasa tipului *bun*, un interes deosebit se acordă desinenței de masculin singular (toate cazurile). În textele din secolul al XVI-lea, desinența *-o* alternează cu desinența *-u*, având o frecvență relativ egală: „Fiii lui Zeu agiutoriu, și în loc *vrătosø* spășeaște-me,”(PS 70/3), „Și cire se va sălășui în codrul *sfîntø* al Tău?”(PS 14/1), „Întinseră arcul său, lucru *amarø*.”(CP 63/3), „*Measerø* și *lîngedø*sînt eu.”(CP 68/33); „și Iacovu *pribeagu* fu în țeara lu Ham.”(PS 104/23), „*Measeru*și *lăngedus*sîntu eu”(PS 68/30), „Și vor ști căZeul *volnicu* e cu Iacov.” (CP 58/16), „Că *dereptu* e cuvîntul Domnului.”(CP 32/4). În textele din secolul al XVII-lea, desinența *-u* apare foarte rar, predominând desinența *-o*: „Să ies, Doamne, de la Tine *veselø*.” (D 69/14), „întinseră arcul lor, lucru *amarø*,”(B 63/3), „și voi cânta numele Domnului celui *înaltø*.”(Ms. 45 7/18), „Cu celcuvios, *cuviosø* vei fi,și cu bărbatul *nevinovatø*, *nevinovatø*vei fi.” (Ms. 4389 17/26); „Căce *înaltu* e Domnul” (B 137/7), „de cătră omul *strîmbu* mântuiaște-mă.” (Ms. 45 17/52). Pentru secolul al XVIII-lea, remarcăm doar existența desinenței *-o*: „Că au săturat suflet *deșertø*,și suflet *flămîndø* au umplut de bunățăți.” (V 106/9), „*Bunø* și*dreptø* e Domnul,” (BBl. 24/9). Celelalte desinențe nu prezintă interes deoarece, cu câteva excepții, sunt similare limbii actuale: *bună* (PS 5/14,CP 5/12, D 4/39,B 18/15, V 76/17, BBl. 18/15); *striini* (PS 143/7, CP 17/9, B 17/49), *streini* (V 17/46), *străini* (BBl. 17/49), *veseli* (D 125/18); *bune* (PS 150/5, CP 149/5, D 4/27, B 9/9, V 33/13, BBl. 33/12). Uneori, rostirea dură a pluralului unor adjective terminate în *-ș*, *-ț* sau *-z*, face ca desinența *-i* să devină *-o*. Acest lucru se întâlnește în texte din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, în special în aria dialectală

³ *Adjectivele cu patru forme flexionare se împart în două subclase: cele care nu au o desinență specială pentru masculin singular vocativ (tipurile bun, acru, greu, muntean și frumușel) și cele care prezintă desinența specială -e la masculin singular vocativ (tipul scump). Pentru paradigme, Cf. Dimitriu, op. Cit., p. 216 passim.*

nordică: „menciuroșøfiii oamerilor,”(PS 61/10), „Pizmașilor pînă cînd veț îmbla zălușø, / De veț lega-vă de om, *veninațø* și *cruzø*?”(D 61/7-8), „*fericițø* toți ceia ce nedejduiți spre Dînsul.” (B 2/13). Adjectivele din subsubclasa tipului *acru* nu pun probleme în ceea ce privește desinențele, însă apar foarte rar în textele pe care le avem în vedere: *preamîndru* (PS 106/43.), *mîndru* (CP 106/43, B 100/7, Ms. 45 100/7), *aspru* (D 59/5, V 90/3), *negru* (D 43/43); *mîndră* (D 100/21). Adjectivele *rău* și *greu* sunt utilizate ca în limba actuală: *greu*(PS 37/5, D 12/5, BBl. 34/17), *rău* (CP 27/18, D 34/86, B 34/20, V 111/7, BBl. 111/6); *greaø* (D 6/5, B 37/4, V 37/5, BBl. 37/4), *reaø* (PS 35/5, CP 35/4, D 3/25, B 33/21, V 36/19, BBl. 34/16); *grei* (PS 34/18, CP 34/17, V 54/4), *răi* (B 77/54, V 77/49, BBl. 77/54); *reale* (PS 39/13, CP 106/39, B 70/33, V 70/20, BBl. 70/23), *rele* (D 9/106), *grele* (D 33/16). Adjectivele diminutive cu sufix complex⁴ sunt rar întâlnite. O problemă o constituie forma de masculin singular (toate cazurile), care, în texte din secolul al XVI-lea apare atât cu sufixul *-elu*, cât și cu sufixul *-elo*: „*Giunelus* sîntu eu și ocărit,”(PS 118/141); „*Aciia*, *Veniamin*, *junelo* în tremure,” (CP 67/28). În *Vulgata* se întâlnește un adjectiv cu sufix diminutival complex, care are forma *-elo*: „*Tinerele* sînt eu și defăimat;” (V 118/141). Celelalte forme, foarte rar întâlnite de altfel, nu pun probleme în ceea ce privește comportamentul lor flexionar: *pușîntică* (D 36/23, 104/36); *pușinei* (Ms. 4389 104/12); *pușinele*(Ms. 4389 108/8). În ceea ce privește subclasa tipului *scump* observăm că adjectivele cu formă de masculin singular în cazul vocativ cu desinența *-e*, care determină substantive cu trăsătura semantică +animat +uman, sunt mai numeroase decât în limba contemporană, însă predomină cele cu desinența *-ø*: „*Doamne Dumnezeu silnicø*, cine e ca *Tine*?”(CP 88/9), „*Și Tu*, *Doamne*, *Dumnezeul* meu *milosîrdø* și *milostivø*, mult îngăduitoriuși *mult milostivø*și *adevăratø*.”(B 85/14), „*Și Tu*, *Doamne*, *Dumnezeule înduratosø*și *milostivø*, răbdătoriu și *mult milostivø*și *adevăratø*, caută spre mine și mă miluiaște!” (V 85/15). Doar în *Psaltirea Scheiană* și la *Dosoftei* se întâlnesc adjective cu desinența *-e*: „*Cît iubitesfatele Tale*, *Doamne silnice!*”(PS 83/2), „*Iară spre noi*, *Doamne svinte*, /*Ți-ai însămnat de mainte* /*Strălucoarea svinte* **fețe**,” (D 4/29), „*Din Sion Te vei ivi-Te*, / *Cuviosø**Dumnezău svînte*.” (49/8). După cum se poate observa, în ultimul exemplu, adjectivul *cuvios* este de asemenea în cazul vocativ, însă nu prezintă desinența

⁴⁴ Deoarece au fost propuse numeroase soluții nesatisfăcătoare pentru analiza formală a adjectivelor de tipul *frumușel*, C. Dimitriu propune soluția sufixului complex, alcătuit dintr-un sufix lexical, care indică genul, și o desinență, care transmite informații despre gen, număr și caz. Astfel, adjective de tipul *frumușel* prezintă următoarele flexive complexe: *frumuș-el-ø*/*frumuș-ea-ø*/*frumuș-e-i*/*frumuș-e-le*. Pentru feminin singular nominativ-acuzativ-vocativ, se întâlnește și varianta moldovenească *frumuș-ic-ă*. Cf. Dimitriu, op. Cit., p. 192. Pentru întreaga paradigmă Cf. ibidem, p. 216 passim.

specială. Prin urmare, spre deosebire de limba actuală, adjectivele de acest tip primesc desinența *-e* când sunt postpuse substantivului.

Din clasa adjectivelor cu trei forme flexionare⁵ sunt prezente toate tipurile primei subclase, tipul *fumător* din cea de-a doua și, foarte rar, adjectivul *june* aparținând celei de-a patra subclase. Cu excepția unor cazuri singulare, adjectivele din subsubclasa tipului *lung* au un comportament flexionar similar celui din limba actuală: *mico*(CP 150/1, Ms. 4389 41/7, B 41/8, V 41/7, BBl. 41/8); *seacă* (CP 128/7), *adîncă* (D 26/19, B 63/6, V 63/8, BBl. 63/7); *lungio zile* (PS 20/5, CP 22/7), *dobitoace micio*(B 103/27), *dihanii micio*(Ms. 4389 103/25), *jivini micio*(V 103/25, BBl. 103/27); *pruncii cei micio*(D 16/62). Numai în *Manuscrisul 45* apar cu o frecvență relativ egală desinențele *-oși -u:* „Pentru aceea pomeni-te-voi dentru pămîntul Iordanului și Ermoniim, de la munte *mico*.” (Ms. 45 41/8); „pus-ai întru loc *largu* picioarele mele.” (Ms. 45 30/10). La Dosoftei, apar și adjective cu formă de feminin plural (toate cazurile) având desinența *-e*, mai frecventă fiind totuși desinența *-o:* „Cela ce strîngi marea ca-ntr-un foale,În prăpăsti-*adîncio*,pre arină moale.” (D 32/18), „Și să scapi de cine mi-s cu greață/Și de genuni *adîncio* line-n față.”(D 68/46), „Și ț-ampăzît poruncile svinte/Și mărturii *întregio* nesmintite.”(D 118/390), „Și numelui Tău cel svînt preste zîle *lungio*,/Ce-am făgăduit voi da cu jărtve cu rugi.”(D 60/19); „Cu buze viclenedin inemi *adînce*/Grăiesc răutate și cuvînt de price.”(D 11/7), „Ce-mi vine la suflet și cu gloduri,/Cu pîcle *adînce* fără poduri.”(D 68/4). Adjectivele din subsubclasa tipului *românesc* au un comportament flexionar similar celui din limba contemporană: *omenesco*(CP 16/4, V 79/18, BBl. 79/16), *creștinesco*(D 61/22), *stăpînesc*(Ms. 4389 50/14); *omenească* (PS 106/32, CP 17/44, D 30/85, Ms. 4389 59/12), *cerească* (V 77/24, BBl. 77/28); *muște cîinești* (PS 104/31, CP 104/30, D 77/133, Ms. 4389 104/31, BBl. 77/50); *hiii omeneshi* (D 61/25), *feciorii omeneshi* (Ms. 4389 11/1), *fîiloromeneshi* (V 30/20), *pre fiii omeneshi* (BBl. 10/4). O singură excepție se întâlnește în *Psaltirea Scheiană*, unde, la masculin singular (toate cazurile), este utilizată exclusiv desinența *-u:* „Că să nu grăiască rostul mieu lucrul *omerescu*,” (PS 16/4), „și cu duhul *vlădicescu* învrătoașe-me.” (PS 50/14). Adjectivele de tipul *cenușiu* prezintă variații în ceea ce privește desinența doar la masculin singular (toate cazurile). În textele din secolul

⁵ Autorul împarte această clasă în patru subclase. Din prima subclasă fac parte adjectivele care au forme omonime la masculin și feminin plural toate cazurile (tipurile *lung*, *românesc*, *cenușiu* și *nou*). Cea de-a doua subclasă are forme omonime la feminin singular și plural (tipurile *fumător* și *instantaneu*). A treia și a patra subclasă marchează omonimiile într-un mod neobișnuit (tipul *lălâi* – a treia subclasă – și adjectivul *june* – a patra subclasă). Pentru paradigme, Cf. *ibidem*, p. 216 *passim*.

al XVI-lea, desinența **-iu** alternează cu **-u:** „Se vinie mie eftinșigurele Tale și **viuu**voiu fi,” (PS 118/77), „În pământ **pustiū**, și netrecut, și fără apă;” (CP 62/3); „Și **viu**va fi, și da-se-va diîn aurul Araviei,” (PS 71/15), „**Viu** Domnul și blagoslovit Zeul.” (CP 17/50). În textele din secolul al XVII-lea desinența **-iu** apare mai rar, predominând formele cu desinența **-u:** „De Domnul puternic și **viu** să te vază.” (D 41/6), „**Viu** Domnul și blagoslovit Dumnezeul meu,” (B 17/50), „Însetoșă sufletul meu cătră Dumnezeu cel vîrtos, cel **viu**” (B 41/2), „Însăta sufletul meu cătră Dumnezău cel **viu**” (Ms. 45 41/2), „**Viu** Domnul, și binecuvîntat Dumnezeul meu,” (Ms. 4389 17/47); „Întru pământ **pustiū**, și năcălcat, și fără apă.” (Ms. 45 62/3), „În pământ **pustiū** și necălcat și fără apă, așa întru cel sfînt arătaiu-mă Ție” (B 62/3), „În pământ **pustiū**, și neumblat, și fără de apă.” (Ms. 4389 62/3). În textele din secolul al XVIII-lea, adjectivele cu desinența **-iu** apar foarte rar: „În pământ **pustiū**, și neumblat, și fără apă!” (V 62/3), „**Viu** e Domnul, și bine e cuvîntat Dumnezăul meu,” (V 17/47), „**Viu** e Domnul și bine e cuvîntat Dumnezeu.” (BBl. 17/50), „căutați pre Dumnezeu, și va fi **viu** sufletul vostru.” (BBl. 68/36); „În pământ **pustiū** și neumblat și fără apă; așa întru cel sfînt m-am arătat ție” (BBl. 62/3). Celelalte desinențe flexionează ca în limba actuală: *pustinie* (PS 68/26), *pustie* (CP 68/29, Ms. 45 68/29, Ms. 4389 68/26, BBl. 68/29); *viu inimile* (CP 21/30, Ms. 4389 21/30, V 21/27, BBl. 21/30); *pustii codri* (CP 74/6), *pustii munți* (B 74/6, Ms. 45 74/6, V 74/7, BBl. 74/6). La Dosoftei, formele de feminin plural (toate cazurile), prezintă uneori desinența **-e**, care alternează cu **-i**, predominând cea dintâi: „Să le fie curțile **pustie**.” (D 68/83), „Cîte-s **vie** și tot omul/Lăudați-l toți pre Domnul.” (D 150/22); „Și-a lor case **pustii** să șază,” (D 54/41). Adjectivul *nou*, are, pentru feminin singular și plural (toate cazurile), forma *noao*, în unele texte apărând și variantele grafice *noauă* sau *noaoă*: „Bucinați în lună**noao**cu bucine, în nărocită zi în sărbătoarea voastră.” (PS 80/4), „Toți cîntați Lui cîntec**noao**,” (PS 32/3), „Bucinați în**noao** lună cu bucini.” (CP 80/3), „Cîntați Domnului cîntec**noao**.” (CP 95/1), „Cîntați Luicîntare**noao**” (B 32/3), „Cîntați Lui cîntare**noao**” (Ms. 45 32/3), „Trîmbițați în lună**noao** cu trîmbiță, în ziua cea bine vestită a sărbătorii voastre.” (V 80/4), „Trîmbițați în lună**noao** cutrîmbiță, în ziua cea bine vestită a sărbătorii voastre.” (BBl. 80/3); „Bucinați cu veselie-n sărbătoare, / N lună**noauă** să s-auză pre sub soare.” (D 80/6); „Și băgă în gura mare cântare**noaoă**” (Ms. 4389 39/4). Forma *nouă* apare pentru prima dată în *Cartea Psalmilor* din *Biblia* de la Blaj, fiind întrebuințată o singură dată: „Cîntați Domnului cîntare**nouă**” (BBl. 149/1). Forma de masculin plural (toate cazurile) nu apare în texte, în schimb este prezentă cea de masculin singular: *nou* (PS 143/9, CP 80/8, D 149/1, B 80/7,

V 80/10, BBl. 80/8). Din cea de-a doua subclasă, se întâlnește doar subsubclasa tipului *fumător*. La masculin singular (toate cazurile), remarcăm prezența a trei tipuri de desinențe. În textele din secolul al XVI-lea, apar desinențele *-iu* și, mai rar, *-u*: „E eu ca maslin *roditoriu* în casa Zeului, upăvăiiu în meserearea Zeului,” (PS 51/10), „Limba mea trestie a cărțulariu curundu *scrietoriu*.” (PS 44/2), „Socoteaște ruga mea, nu întru rost *înșelătoriu*.” (CP 16/1), „Eftin și *miluitoriu* Domnul;” (CP 110/5); „Pamente fapt-au ciudelor Lui; eftin și *miluitoru* Domnul.” (PS 110/4), „Pământu *roditoru* în slatină, de rele ce viia spr-insu.” (PS 106/34). În textele din secolul al XVII-lea, desinența *-iu* alternează cu *-o*, mai întrebuițată fiind cea din urmă: „Căce El e izbăvire în lațul vînătorilor și de cuvîntul cel *gîlcevitoro*.” (Ms. 45 90/3), „Și El easte *îndurătoro*” (Ms. 45 77/42), „și cu duh *povățuitoro* întăreaște-mă.” (Ms. 45 50/13), „Să nu fieca părinții lor, neam strîmbși *amărîtoro*.” (Ms. 4389 77/8), „de omul cel nedireptși *înșălătoro* izbăveaște-mă.” (Ms. 4389 42/1), „Fi-mi în Dumnezeu cel *sprenjinatoro*” (Ms. 4389 70/3); „Căci El te va izbăvi den lațul vînătorilor, și den cuvîntul *gîlcevitoriu*.” (B 90/3), „și cu duh *povățuitoriu* întăreaște-mă.” (B 50/13), „De bărbatul sîngerurilor și *înșălătoriu* se scîrbeaște Domnul.” (Ms. 4389 5/6). În textele din secolul al XVIII-lea se utilizează exclusiv desinența *-iu*: „Iară Eu, ca un maslin *roditoriu* în casa lui Dumnezeu, am nădăjduit spre mila lui Dumnezeu,” (V 51/10), „Dă mie bucuria mîngîierii Tale, și cu duh *sătîpînitoriu* mă întăreaște.” (V 50/14), că El te va izbăvi din cursa vînătorilor și de cuvîntul *turburătoriu*” (BBl. 90/3). Celelalte desinențe au un comportament similar celui din limba actuală: *limba grăitoare* (PS 11/4, CP 11/3, B 11/3, Ms. 45 11/3, V 11/4), *rudă amărîtoare* (V 77/8, BBl. 77/10); *săgeatele arzătoare* (PS 7/14, CP 7/13), *buze înșelătoare* (D 11/9, Ms. 4389 11/3), *păsări zburătoare* (V 118/10, BBl. 77/31); *înțelegători* (CP 13/4), *pricitori* (B 138/19), *arzători* (V 7/14). Adjectivul *june*, apare doar în *Psaltirea Scheiană*: „Acie tu, Veniaminu *giurelui* în temoare, giudeci iudeilor,” (PS 67/28).

Din clasa adjectivelor cu două forme flexionare⁶, sunt prezente subclasele *mare* și, mai rar, *gălbui*. La adjectivele din subclasa tipului *mare*, ceea ce interesează este comportamentul flexionar al desinenței de feminin singular (genitiv-dativ) și masculin și

⁶ Cea de a patra clasă, cu două forme flexionare are patru subclase. Prima are ca trăsătură specifică omonimia formelor de feminin singular genitiv-dativ și a celor de feminin și masculin plural toate cazurile (tipurile *mare* și *dulce*). Subclasa tipului *gălbui* are ca trăsătură distinctivă omonimia formelor de masculin singular și plural toate cazurile și a celor de feminin singular genitiv dativ și plural toate cazurile. A treia subclasă este reprezentată de tipul *greoi*, cu forme omonime la masculin singular și plural, în opoziție cu cele de feminin singular și plural. Ultima subclasă, a tipului *sagace*, are ca trăsătură distinctivă forma de masculin plural diferită de celelalte forme. Pentru paradigme, Cf. Dimitriu, op. Cit., p. 216 passim.

feminin plural (toate cazurile). În textele din secolul al XVI-lea, se utilizează desinențele -*i*, respectiv -*o*, la fel ca în limba actuală, mai rar apărând și desinența -*e*, similară cu cea de la singular: „Tremise spr-inși mînie urgia Sa, și mînie și scrăbi, tremișii îngeri *iuți*.” (PS 77/49), „Frații miei bun și *mari*, și nu dulce vru într-înși Domnul.” (CP 150/5), „Și ucise împărați *tari*,” (CP 134/10), „și me curățescu de păcate *mari*.” (PS 18/14), „Eu păzii căile *iuți*.” (CP 16/4), „Ia împutarea mea ce în părea, că zisele Tale *dulciø*. (CP 118/39); „că zisele Tale *dulce*.” (PS 118/39), „Întru *maire* caile Tale, și căririle Tale în ape multe, și urmele Tale nu cunoscuse.” (PS 76/20), „Cel ce vătămă limbi multe și ucise împărații *tare*.” (134/10). Aceeași situație se întâlnește și în textele din secolul al XVII-lea: „Ca s-arate fiilor oamenilor puternicia Ta și mărirea *marii* cuviinței împărăției Tale.” (B 144/12); „Mîntui-mă-va dentru *tari* vrăjmașii miei,” (B 17/20); „*Mari*-s lucrurile Domnului” (Ms. 45 110/2), „Celui ce au făcut minunile ceale *mari* Însuși,” (Ms. 4389 135/4), „Cîtu-s de *dulciø* gîtlejului meu cuvintele Tale,” (B 118/102); „Ca să cunoască fiii oamenilor puternicia Ta și mărirea *amarei* cuviinței a împărăției Tale.” (Ms. 45 144/12), „Să te culci afară la tăciuni *herbinte*. (D 67/50), „Pominoace încă-ți voi aduce/Jărtve grase și colive *dulce*. (D 21/96), „*mare*-s lucrurile Domnului” (B 110/2). În textele din secolul al XVIII-lea, adjectivele de acest tip au un comportament flexionar similar celui din limba actuală: „Ca să facă cunoscută fiilor omenești putearea Ta, și mărirea *marii* cuviinții împărăției Tale.” (BBl. 144/12), „că dumnezeii cei *tari* ai pămîntului foarte s-au înălțat.” (V 46/10), „*Mari* sînt lucrurile Domnului, dovedite întru toate voile Lui.” (V 110/2), „Cît sînt de *dulciø* gîtlejului meu cuvintele Tale” (BBl. 118/103). În *Vulgata*, forma de genitiv-dativ feminin singular are desinența -*e*: „Să facă cunoscută fiilor puterea Ta, și mărirea *mare* cuviinții Tale.” (V 144/12). Foarte rar, doar în texte din secolul al XVII-lea, apare adjectivul *vechi*, aparținând tipului *gălbui*, cu forme de feminin singular și plural (toate cazurile): *veche* (D 47/45); *zilele vechiø* (B 77/5, Ms. 45 76/5), *vechiø fărădelegi* (B 78/8, Ms. 45 78/8).

Foarte rare sunt adjectivele invariabile propriu-zise⁷, care nu își schimbă forma în funcție de gen, număr și caz: „*Ferice* bărbatul ce nu merge la sfatul necuraților, și pe calea păcătoșilor nu stă,” (PS 1/1), „*ferice* aceia ce lăsară-se fără-legile.” (CP 31/1), „În tot ceasul a Domnul amînă/Cu vin *prisne* și plin de diresuri” (D 74/29).

Adjectivele perifrastice nu își schimbă forma dacă nu au în componența lor un adjectiv. Acestea sunt alcătuite dintr-un substantiv sau pronume, precedate de o prepoziție

⁷ *Cea de a cincea clasă este reprezentată de adjectivele invariabile. Cf. ibidem, p. 216.*

simplă sau compusă: „Bărbat *fără minte* și neînțeleptul nu înțelege aceasta.” (PS 91/7), „N-am pus înaintea ochilor miei lucru *fără de leage*” (BBl. 100/4), „Să se ispovedească numelui Tău marelui, că *cu frică* și sfânt easte.” (CP 98/3), „Omul, cât *de-a hirea* este o nimică” (D 38/18), „Derept aceaea roagă-se ție toți preapodobnii în vremea ceea *de treabă*.” (CP 31/7), „Dumnezăul meu, *fără prihană* calea Lui, cuvintele Domnului lămurite” (Ms. 45 17/33), „Să vază păgînii că-s oameni *cu minte*,” (D 9/57), „Însă *de nimica* feciorii oamenilor, mincinoși feciorii oamenilor în cumpene” (Ms. 4389 61/10), „Și întru numele Tău, *de nimicavom* face pre cei ce să scoală asupra noastră.” (V 43/6), „Și omul, în cinste fiind, nu pricepu, să alătură cu dobitoacele ceale *fără minte*, și să asămănă lor.” (B 48/12), Cele care au în componența lor un adjectiv variază în funcție de clasa flexionară în care se încadrează acesta. O primă categorie este constituită de adjective derivate cu sufixul *-tor*: „Cuvîntul *leage călcătoriu* puseră spre mere;” (PS 40/9), „Codrii și toți munții, leamnele *plod purtătoare* și toți chedri;” (CP 148/9), „Pămîntul cel *adunător* de roadă în sărătură pentru răutatea celor ce lăcuiesc într-însul.” (Ms. 4389 106/43), „Păzește nevinovăția și vezi dreptatea că sînt rămășițe omului *făcătoriu de pace*.” (V 36/37). O a doua categorie conține adjective, în a căror structură intră un adjectiv variabil, o prepoziție și un substantiv: „Și omul ce-i *rău de limbă*,/Pre pămînt să pață scîrbă.” (D 139/41), „*Nevinovat* la mîini și *curat* la inimă care n-au luat pre deșert sufletul lui,” (B 23/4), „Și au gonit pre omul cel sărac și mișal, și *umilit* cu inima, ca să-l omoare.” (Ms. 4389 108/17), „Fii a oamenilor, pînă cînd *grei la inimă*?” (Ms. 45 4/3), „Cuvîntați spre Domnul toți îngerii Lui cei *tari la vîrtute*,” (B 102/20), „Cînd era ei *la număr puțini*, împuținați și nemearnici într-însul.” (BBl. 104/12).

Spre deosebire de situația din limba română contemporană, în care adjectivul primește sufixul determinării doar atunci când precedă substantivul regent, în textele din epoca veche, contextul în care se atașează unui adjectiv articolul hotărât variază. În textele din secolul al XVI-lea, rare sunt situațiile în care adjectivele primesc flectivul determinării atunci când sunt antepuse substantivului regent: „Întregi-se *frumoasa pustinie*, și cu bucurie codrii încingu-se.”(PS 64/13). Alteori, adjectivul este articulat când este plasat după substantiv: „Codrii, și toți munți, *leamne plodpurtătoare* și toții chedrii (...) să laude în numele Domnului.”(PS 148/9), Destul de rar, atunci când adjectivul este antepus substantivului, ambele componente ale sintagmei nominale primesc articolul: „Înplemu-nă de dulceața casei Tale, *sfînta băseareca* Ta și mirurată în dreptate.”(PS 64/5), „E însă *deșerții fiii* oamerilor;” (PS 61/10). De cele mai multe ori se întâmplă ca un adjectiv să

apară după substantiv, ambele componente ale sintagmei nominale primind flectivul determinării: „*Înrema curata* zidește întru Zeul meu și duh dreptu noiaște întru zgăul mieu.”(PS 50/12), „*Și vrătutea fricoasa* Ta zicu,”(PS 144/6), „E noi oamerii Tăi și *oile păscutele* Tale, ispoveadimu-nă Ție, Zeu, în veacu și veacu,”(PS 78/13), „*Închinu-mă cătră beseareca sfînta a Ta, în frica Ta.* (5/7), „Închinați-vă Domnului în *curtea sfînta* Lui.”(CP 28/2), Să se ispovedească *numelui*Tău *marelui*.” (CP 98/3). În textele din secolul al XVII-lea, adjectivele primesc articol hotărât atunci când sunt antepuse substantivului regent, având un comportament flexionar similar celui din limba contemporană: „*Bietul suflet* deșert mi-l muștrară.”(D 34/23), „Ți-ai înșămnat de mainte/*Strălucoarea svintei fețe*,”(D 4/31), „Legea Domnului sprejeneala, și a *svîntului* *Israil*, împăratului nostru.” (B 88/18), „Cu *mîndrul ochiu* șicunesățioasă inimă,cu acesta nu mîncăm împreună.” (Ms. 45 100/7), „Că ai trecut înaintea lui cu *buna cuvîntare* a bunătăților,” (Ms. 4389 20/4). Foarte rar, în unele texte, se înregistrează și cazuri atipice. De exemplu, ambele părți de vorbire primesc articol, atunci când adjectivul este antepus substantivului: „Ca s-arate fiilor oamenilor puternicia Ta și mărirea *marii cuviinței* împărăției Tale.”(B 144/12). O altă situație apare atunci când adjectivul este postpus substantivului și ambele părți de vorbire primesc flectivul determinării: „aceasta m-au povețit, și m-au adus la *muntele sfîntul* Tău, și la lăcașurile Tale.” (Ms. 45 42/3). În textele din secolul al XVIII-lea, adjectivele primesc articol hotărât atunci când precedă substantivul regent : „Întemeiază-se cu bucuriia a tot pământului, muntele Sionului, coastele Crivețului, cetatea *marelui împărat*.” (V 47/3), „că cu arma *bunei voiri* ne-ai încununat pre noi.”(BBl. 5/12). Ca și în textele precedente, se întâlnesc uneori cazuri atipice. O primă situație apare atunci când un adjectiv este antepus substantivului, însă ambele părți de vorbire primesc articol: „Doamne, că cu arma *bunei voirei* Tale ne-ai încununat.”(V 5/15). Nu în ultimul rând, situația în care adjectivul este postpus substantivului, dar primește articolul, este și ea prezentă: „Acolo *Veniamintinerelul*întru răpirea minții”(V 67/28).

Categoria gramaticală a comparației, exprimă gradele comparativ de superioritate și superlativul absolut. Formele de superlativ relativ nu se întâlnesc în texte din epoca veche. Comparativul de superioritate se formează, la fel ca în limba română contemporană, prin antepunerea adverbului-morfem *mai* adjectivului de declinat: *mai dulci* (PS 18/11, CP 18/11),*maidrag* (D 77/211), *mai bună* (B 62/4, Ms. 45 62/4, 83/10, Ms. 4389 62/4, V 62/4, 83/11, BBl. 62/4, 83/10), *mai tânăr* (Ms. 4389 36/25, V 36/25, BBl. 36/25). Uneori, comparativul este utilizat cu sensul superlativului relativ de

superioritate: „Și ce ia sufletele giudeilor, *mai fricos* de împărații pământului.” (PS 75/13), „Mic era întru frații miei, și *mai tânăr* întru casa tatălui meu.” (CP 150/1), „L-ai pusul *mai mare* toate să-l asculte,” (D 8/21), „și Domnul nostru *mai mare* decât toți dumnezeii.” (B 134/5). În *Biblia* de la Blaj, comparativul nu mai exprimă sensul de superlativ pentru că superlativul relativ de superioritate se realizează prin mijloace proprii, antepunând sintagma *cel mai* formei de pozitiv a adjectivului : „Acolo Veniamin, *cel mai tânăr*, întru spaimă” (BBl. 67/29). Superlativul absolut se exprimă la toate nivelurile limbii. La nivel lexical, menționăm derivarea cu prefixele *prea-*, cu variantele *pri-* sau *pra-* (pentru secolul al XVI-lea), și *răs-*: “Giudecă-mi Zeu și desgiudecă păra mea de limbă *nepreapodobnică*,” (PS 42/1), „Dumnezeu *preaslăvit* în sfeaturile sfinților.” (CP 88/8), „Nu-ț ascunde, Doamne, față *preacinstită*,” (D 26/35), „Striga-voiu cătră Dumnezăul cel *preaînalt*” (B 56/3), „Credinciosu-i Domnul întru toate cuvintele Sale, și *preacuvios* întru toate faptele sale.” (Ms. 4389 144/13), „Că Domnul e *preaînalt*, înfricoșat, împărat mare preste tot pământul.” (V 46/3), „Striga-voiu către Dumnezeul cel *preaînalt*” (BBl. 56/3); „Nu pomeni ale noastre fărădelegi *primari*,” (PS 78/8); „Cu preapodobnicii, *prapodobnic* veri fi”; (PS 17/26); „Și ca de foc ceară *răstopiț* să cază.” (D 67/6). Un alt procedeu mai rar întâlnit este compunerea, care se realizează atunci când adjectivul este legat prin cratimă de adverbul perifrastic *în-lung* (pentru secolul al XVI-lea) sau prin sudarea adverbelor *bine* și *mult* (pentru secolul al XVIII-lea): „Dumnezeu, judecătoriu drept, și tare, și *în-lung-răbdătoriu*.” (CP 7/11); „Că Tu, Doamne, bun și blînd și *multmilostiv* tuturor celor ce te cheamă.” (V 85/5); „Trîmbițați în lună noao cu trîmbiță, în ziua cea *binevestită* a sărbătorii voastre.” (BBl. 80/3). La nivel morfologic, există numeroase adverbe și locuțiuni adverbiale, mai mult sau mai puțin gramaticalizate, prin care se realizează superlativul absolut. Adverbul *foarte* este atât postpus, cât și antepus formei de pozitiv a adjectivului: „Și ziseși dereptate, mărturia Ta *deadevară foarte*.” (PS 118/138), „*Mare* Domnul și *lăudat foarte*.” (CP 47/1), „*Lămurit* cuvîntătoriu Tău *foarte*, și robul Tău iubi pre el.” (Ms. 45, 118/139), „Porunca Ta *lată foarte*.” (Ms. 4389 118/96), „*năcăjit* am fost și *smerit foarte* ;(V 37/9), „Cu foc *lămurit* e cuvîntul Tău *foarte* (BBl. 118/140); „E mie *foarte cinstiți* fură soții Tăi, Zeu.” (PS 138/17), „*Foarte-s înfricoșate* lucrurile Tale !” (B 65/2), „*Foarte-i multă* mulțimea bunătăților Tale, Doamne” (Ms. 45 30/24), „Iară mie *foarte* sînt *cinstiți* prietenii Tăi, Dumnezeule !” (V 138/17). În aceeași situație este și adverbul perifrastic *cu tot* : „și spinarea lor, *cu tot duplecată*.” (CP 68/27); „Sînt trist, Doamne, și *mîhnit cu totul*.” (D 34/50). La Dosoftei, se întâlnesc adverbele perifrastice

specifice graiului moldovenesc *fără samă* și *fără de samă* : „Ce Domnul l-a face bogat *fără samă*. (D 13/26); „Și sufletul să-mi scoț de la armă./De nevoie *grea fără de samă*. (D 21/68). În *Vulgata* se întâlnește și adverbul perifrastic postpus *cu usăbire* : „Aproape au stătut împărăteasa de-a dreapta ta, în veșmînt *aurit* împregiurat *cu usăbire*.” (V 46/10). Adverbele *prea*, *mult* (cu varianta *multu*), *în lungu*, *îndelung* și *bine* apar întotdeauna antepuse formei de pozitiv a adjectivului : „*Prea slăvită* grăise de tine cetatea Ta, Zeule” (CP 86/3), „Cine e *prea mîndru*, și feri-va acestea, și înțeleage-va mesereriei Domnului ?” (CP 106/43), „Noi să le dăm chiot cu *prea svîntul* nume” (D 19/25), „Căce Domnul *prea înalt*, strașnic, împărat mare preste tot pămîntul.” (Ms. 45 46/2), „Păzește sufletul meu, că sînt *prea cuvios*.” (Ms. 4389 85/2), „văzut-am pre cel necurat *prea înălțat* și rădicat ca chedrii Livanului.” (V 36/35); „Și Tu, Doamne, Zeul meu efinu și milostivu, *în lungu rebdătoriu* și *multu milostivu* și deadevăru !” (PS 85/15), „Îndurat și milostiv e Domnul, *îndelung răbdătoriu* și *mult milostiv*. (V 102/8), „Dumnezeu, judecătoriu cel drept și tare, și *îndălung răbdătoriu*” (Ms. 4389 7/12), „*Mult prișleț* fu sufletul meu.” (CP 119/6), „Oile lor *mult fățătoare*, înmulțind în ieșirile lor;” (B 145/16), „Și Tu, Doamne, Dumnezăul meu, îndurător și milostiv, și *mult îngăduitor* și *mult milostiv*, și adevărat.” (Ms. 45 85/14), „Că Tu, Doamne, bun, și blînd, și *mult milostiv*, tuturor celor ce te chiiamă.” (Ms. 4389 85/5); „Săgețile Tale sînt *bine călite*,” (D 44/17), „Lăudați pre El cu țimbale *bine răsunătoare* !” (B 150/5), „Tu, *bine iertător* te făceai lor,” (Ms. 45 98/9), „Trîmbițați în luna cea noaoă cu trîmbița, în zioa cea *bine semnată* a sărbătorii voastre.” (Ms. 4389 80/4), „Ceale de bună voie ale gurii mele *bine plăcute* le fă, Doamne,” (V 118/108), „Lăudați pre El în chinvale *bine răsunătoare*,” (BBl. 150/5). Adverbele *cît* (cu varianta *cîtu*), *cît de* și *ce* sunt, de regulă, urmate de verbul copulativ *a fi*, însă uneori se antepun direct formei de pozitiv a adjectivului: „*Cîtu e dulce* Zeul lui Israil derepților cu înema !” (PS 72/1), „Cu *cît* ești *de ghizdav* să-ți scriu în frîmșețe,” (D 44/5), „*Cîtu-i înfricoșat* întru sfaturi, mai mult decît fiii oamenilor.” (Ms. 45 65/4), „*Cît e de minunat* numele Tău!” (V 8/2), „*Cîtu-s de iubite* lăcașurile Tale, Doamne al puterilor,” (BBl. 83/1), „*Cîtu-s de îndrăgite* sălașele Tale, Doamne al puterilor !” (B 83/1), „Să le vază *ce-s de drăgălașe*.” (D 77/206); „*Cîtufrumoase* lucrurile Tale !” (PS 65/3), „*cît fricoase* lucrurile Tale !” (CP 65/2), „De s-ar tăbărî-să oaste *cît de mare*. (D 26/9), „*Cît de înfricoșate* lucrurile Tale !” (Ms. 4389 65/3). La Dosoftei, se întâmplă ca adverbul *cît* să fie întărit și de o altă locuțiune adverbială, pentru a exprima sensul de superlativ : „*Cîtu-i Domnul de strașnic de tare* !” (D 65/14). O formă inedită de superlativ

este cea realizată prin antepunerea sintagmei *cît mai* formei de pozitiv: „*cît mai înfricoșat în sfaturi decît feciorii omenеști.*” (Ms. 4389 65/5). Adverbul *cît* este folosit uneori și cu valoare adjectivală: „*Cîte* ivitu-mi-ai scîrbi *multe și reale !*” (CP 70/23), „*Cîte* ai arătat mie năcazuri *multe și reale !*” (B 70/23), „*Cîte* ai arătat mie, necazuri *multe și reale,* (BBl. 70/23). Adjectivul *mult*, postpus sau antepus adjectivului de declinat, exprimă și el sensul de superlativ absolut: „Giudeațele Domnului deadeveare și dereapte depreură. Mai deșiderate de aurul și de pietri *curate multe,* și mai dulci de miiarea și stredia.” (PS 18/11), „Oile lor *multe plodite,*” (CP 143/13), „judecățile Domnului, adevărate-s, în direptate deodată. Pohtite-s mai mult decît aurul și piatră *cinstită multă,*” (B 18/11), „Oile lor *multe fățăoare* înmulțind întru ieșirile lor” (Ms. 45 143/16), „Dorite mai vîrtos decît aurul, și decît pîiatra *scumpă multă,*” (V 18/11). La nivel sintactic, Dosoftei utilizează atributivele și consecutivele: „Sufletul, Doamne, așa te dorește/Cu sete *aprinsă de mă vestejește.* (D 41/4); „Limba îmi voi face condei de scrisoare/A scriitor *grabnic ce nu-i pre subt soare.*” (D 44/4). Există și adjective la gradul pozitiv care au sens de superlativ deoarece întregul înțeles al frazei transmite această semnificație. De obicei, propozițiile care prezintă această particularitate sunt exclamative sau interogative: „Domnul în Sion *mare și analtu* e spre toți oamini !” (PS 98/2), „Că Domnul sus *înfricat,* împărat *mare* prespre tot pămîntul !” (CP 46/2), „*Înalt* preste toate limbile, Domnul, preste ceriure mărirea Lui !” (B 112/4), „De la răsăriturile soarelui, pînă la apusuri *lăudat* numele Domnului !” (Ms. 4389 112/3), „Domnul în Sion easte *mare și înalt* easte preste toate noroadele! (BBl. 98/2); „Cine e Zeu *maire* ca Zeul nostru ?” (PS 76/14), „Cine e Dumnezeu *mare* ca Dumnezăul nostru ?” (B 76/13). La nivel stilistic, Dosoftei folosește comparațiile din limba populară: „Să hiu spălat și *albca omeții,*” (D 50/21), „Caii îț sînt *iuț ca vîntul*” (D 103/15), „Cine e Dumnezeu *mare* ca Dumnezeul nostru ?” (V 76/14).

Din analiza întreprinsă în cercetarea de față, se poate observa că cele mai multe transformări au suferit formele de masculin singular (toate cazurile) ale tipurilor *anumit, bun, frumușel, lung, românesc și cenușiu.* Din punctul de vedere al frecvenței, cel mai des utilizate sunt adjectivele de tipul *bun,* la polul opus întâlnindu-se tipurile *acru, frumușel, june și gălbui.* Comportamentul flexionar al adjectivelor perifrastice este variabil, dacă aceste au în componența lor un adjectiv, și invariabil, dacă în structura lor intră alte părți de vorbire. Relația adjectivului cu sufixul determinării este, în principiu, asemănătoare cu cea din limba actuală, situații atipice întâlnindu-se în special în texte din secolul al XVI-lea. În cadrul categoriei gramaticale a comparației se exprimă gradele comparativ de

superioritate și superlativ absolut de superioritate, limba veche dispunând de numeroase mijloace expresive ce se actualizează la toate nivelurile limbii.

SIGLE

B *Biblia 1688*, vol. II, text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte și Ioan Caproșu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2002.

BBl. *Biblia de la Blaj 1795*, Ediție jubiliară, Roma, 2000.

CP Coresi, *Psaltirea slavo-română 1577, în comparație cu Psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Editura Academiei R.S.R., București, 1976.

D Dosoftei, *Psaltirea în versuri 1673*, ediție critică de N.A. Ursu, Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași, 1974.

Ms. 45 *Manuscrisul 45*, în *Monumenta linguae daco-romanorum, Biblia 1688, Pars XI, Liber Psalmorum*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003.

Ms. 4389 *Manuscrisul 4389*, în *Monumenta linguae daco-romanorum, Biblia 1688, Pars XI, Liber Psalmorum*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003.

PS *Psaltirea Scheiană*, vol. I *Textul*, publicată de prof. I. Bianu, Edițiunea Academiei Române, București, 1889.

V *Biblia Vulgata Blaj 1760-1761*, vol. III, Editura Academiei Române, București, 2005.